

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Яна Смірнова

м. Луганськ

Статтю присвячено актуальній проблемі розвитку професійної рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти. Через визначення сутності професійної рефлексії автор розкриває особливості її розвитку.

Ключові слова: професійна рефлексія, система післядипломної педагогічної освіти, Я-концепція, наступність, алгоритмічний спосіб діяльності.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку сучасного суспільства, що характеризуються процесами глобалізації, інтеграції, інтернаціоналізації, демографічної нестабільності, потребують від людини, яка живе і діє у світі, що швидко змінюється, здібностей до самостійного пошуку і прийняття рішень, до відповідальних вчинків, самореалізації в різних життєвих ситуаціях, володіння необхідними компетенціями в професійній сфері діяльності для посилення своєї конкурентоздатності.

В умовах нестабільного положення людини у світі, що змінюється, високої конкуренції на ринку праці актуалізується проблема соціально-педагогічного характеру, яка полягає в задоволенні соціально-освітньої потреби людини в знанні рефлексивних механізмів мислення та діяльності як залогів професійної та життєвої успішності. Тому така галузь професійної освіти, як післядипломна, з метою задоволення цієї потреби людини потребує дослідження ефективності професійної рефлексії [7].

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема розвитку професійної рефлексії фахівців є предметом численних досліджень в сфері післядипломної педагогічної освіти (Г. Бізяєва, Н. Гавриш, А. Гурєєв, Ю. Кулюткін,

Л. Кунаковська, В. Курочкіна, А. Маркова, В. Метаєва, І. Мушкіна, С. Писаренко, Н. Пов'якель, Т. Савінкова, Г. Сухобська, Є. Чорний).

Мета статті. Про необхідність підпорядкувати рефлексію професійному змісту, володіти нею як інструментом наукової або методологічної діяльності пишуть В. Загвязинський, В. Краєвський, В. Сластьонін [7, с.166]. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення ефективних умов розвитку професійної рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу (ДНЗ) в системі післядипломної педагогічної освіти.

Система післядипломної педагогічної освіти (СППО) виступає впорядкованою сукупністю взаємопов'язаних навчальних закладів, органів управління, методичних підрозділів, які забезпечують розв'язання завдань неперервного професійного зростання педагогічних кадрів [8, с.682] (Рис. 1).

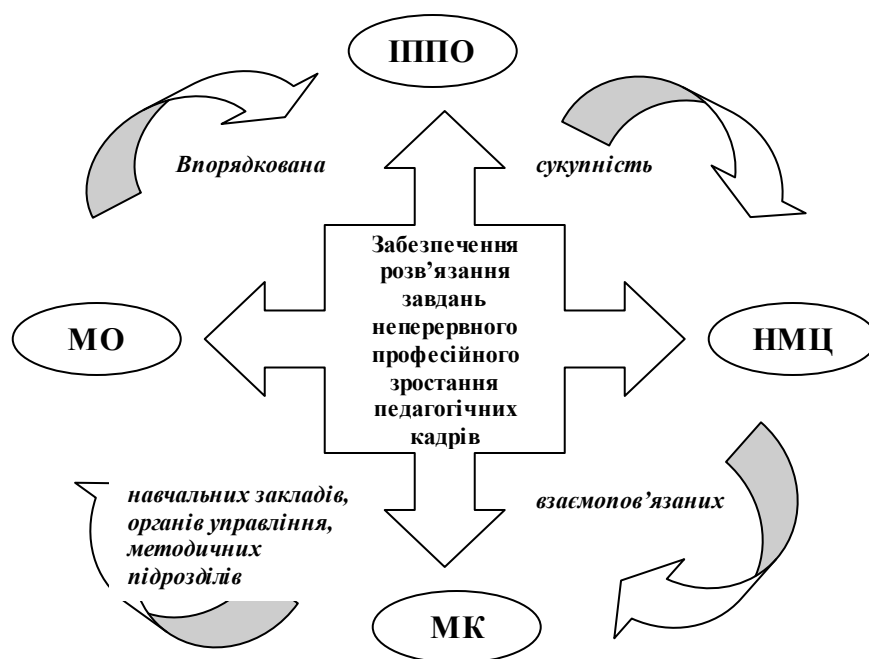

Рис. 1. Післядипломна педагогічна освіта як галузь освіти дорослих

Однією з педагогічних умов розвитку професійної рефлексії вихователя ДНЗ в системі післядипломної педагогічної освіти нами визначено оперативне діагностування вихователями продуктивності Я-концепції як базисного особистісного професійного утворення.

Реальна поведінка вихователя відповідає його професійній Я-концепції – «складному особистісному утворенню, що формується під впливом

професійного середовища і активної участі суб'єкта в професійній діяльності» [2, с.340].

На думку А. Деркача викривлене, неадекватне уявлення про своє професійне Я призводить професіонала до неоптимальної професійної поведінки, до пасивності, залежності, інакше негативно позначається на регулюванні професіоналом своєї діяльності [2, с.331]. І навпаки, сформована продуктивна Я-концепція впливає на характеристики самоповаги особистості та уявлення про власний статус, що, в свою чергу, посилює ефективність нормативної регуляції поведінки [2, с.277].

Я-концепція – цілісний, але суперечливий образ власного Я, що містить уявлення про самого себе в теперішньому часі: ідеальне Я (яким суб'єкт має бути, орієнтуючись на моральні норми); динамічне Я (яким має стати в майбутньому); фантастичне Я (яким би хотів стати, якщо це було б можливо).

Акмеологічні дослідження доводять, що розвиток професіоналізму особистості передбачає гармонійність Я-ідеального, Я-теперішнього і Я-майбутнього. Адекватність Я-теперішнього обумовлюється розвиненою системою самооцінки, самоконтролю, рефлексією, тоді як Я-ідеальне та Я-майбутнє за умов реалістичної та адекватної оцінки людиною своїх можливостей, є стимулом для її особистісного розвитку [2]. Адекватні уявлення дозволяють сформувати реалістичні особистісно-професійні стандарти, програми розвитку та саморозвитку, побудувати гармонійну та продуктивну систему професійних взаємодій та стосунків [2, с.275].

Для розвитку продуктивної Я-концепції потрібні:

- гностичне вміння аналізувати ситуацію, характеристики суб'єктів і об'єктів діяльності та взаємодій;
- проектувальне вміння адекватно представляти існуючі причино-наслідкові та функціональні зв'язки;
- конструктивне вміння вибудовувати та коректувати систему стратегій поведінки, діяльності та відносин;

- комунікативне вміння встановлювати, реалізовувати і коректувати взаємні стосунки, адекватно регулювати відносини в середині групи, встановлювати емоційно позитивні контакти, управляти і впливати на поведінку і взаємини;
- рефлексивне вміння реагувати адекватно ситуації і суб'єктам взаємодії;
- соціально-перцептивне вміння обирати відповідну рольову позицію, здійснювати співпрацю, діяти з урахуванням індивідуальних особливостей суб'єктів взаємодії [2, с.276-277].

В результаті рефлексії розвивається Я-концепція педагога, він здатний долати утруднення і проектувати успішне здійснення діяльності. Такий педагог самостверджується як особистість [7, с.158].

Отже, можна стверджувати, що *оперативне діагностування вихователями продуктивності Я-концепції як базисного особистісного професійного утворення* є педагогічною умовою розвитку професійної рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу.

Наступною педагогічною умовою, визначеною нами, є *забезпечення наступності та взаємодії методичних підрозділів СППО у формуванні професійної рефлексії*.

Наступність як педагогічна категорія характеризується багатофункціональністю і в дидактиці трактується як:

- принцип дидактики, у відповідності з яким знання, уміння й навички повинні формуватися у певному порядку: коли кожен наступний елемент навчального матеріалу взаємопов'язується з попереднім, опирається на нього й готує до засвоєння нового;
- встановлення зв'язку, послідовності, системності та правильного співвідношення у розміщенні частин навчального матеріалу на різних етапах його вивчення;
- зв'язок та узгодженість у використанні методів, прийомів, форм і засобів навчання;
- зв'язок етапів навчального процесу [10].

На думку М. Пашкової, розв'язання проблем неперервності та наступності забезпечує врахування цільового, змістовного, технологічного, психологічного, управлінського, структурно-організаційного аспектів [9]. Ми поділяємо думку науковця і вважаємо, що врахування означених аспектів під час реалізації наступності та взаємодії методичних підрозділів СППО у формуванні професійної рефлексії вихователів дошкільних навчальних закладів сприятиме співпраці методичних структур (Рис. 2).

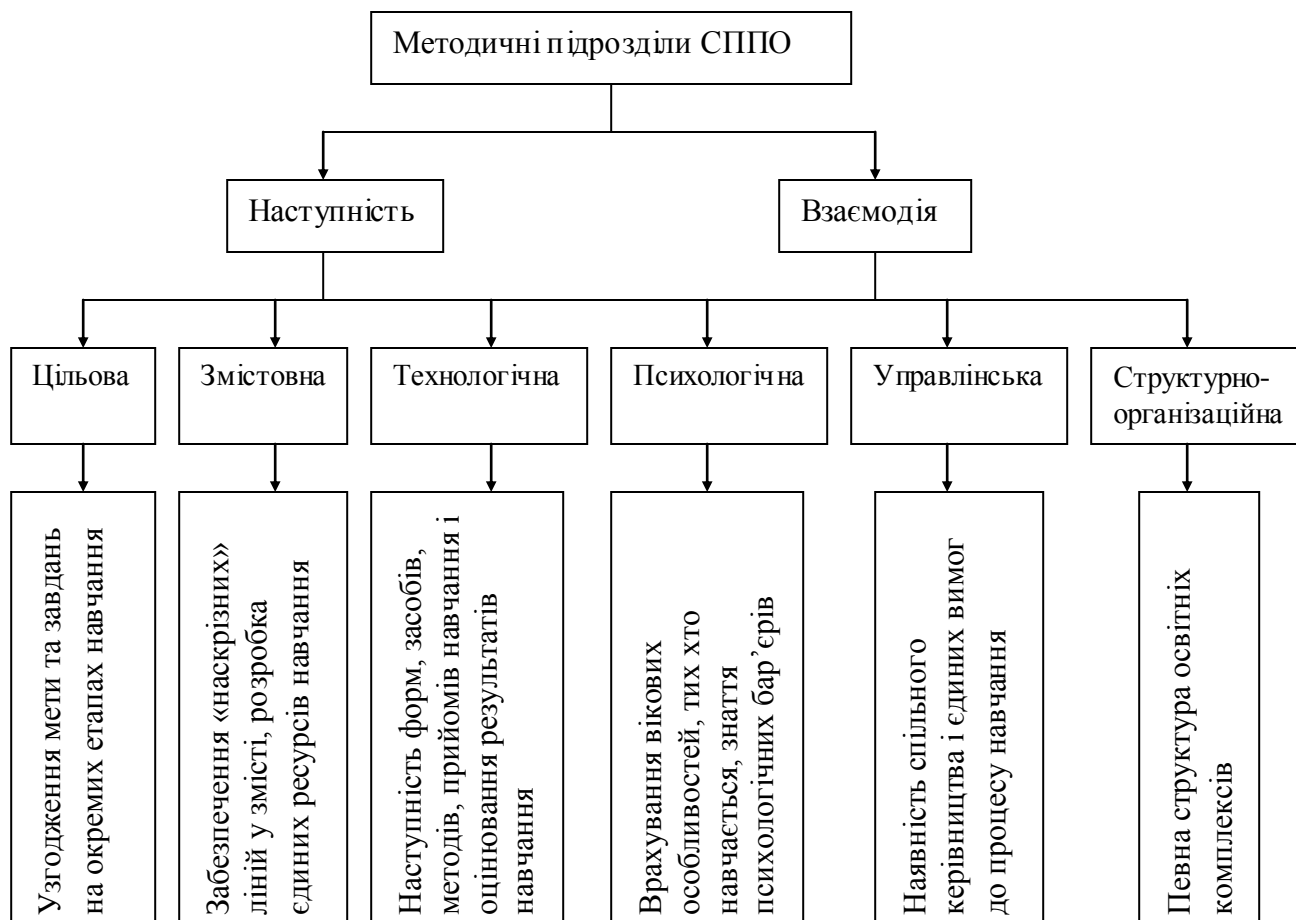

Рис. 2. Реалізація наступності та взаємодії методичних підрозділів СППО у формуванні професійної рефлексії вихователів ДНЗ

Наступність *цілей* та *змісту* передбачає їхнє зіставлення на різних етапах навчання. Так, цілі навчання на початковому етапі повинні збігатися з кінцевими цілями методичної роботи в цілому. Наступність *змісту* забезпечить розвиток предметно-змістовного компонента, який входить до загальної логіки розгортання курсу в цілому, сприятиме створенню на кожному етапі бази для наступного засвоєння навчального матеріалу на більш високому рівні.

Технологічна наступність – це взаємодія на різних етапах засобів, форм і методів навчання, вимог до його результатів.

Психологічна наступність потребує врахування вікових особливостей тих, хто навчається, а також забезпечує створення сприятливої психологічної атмосфери навчання. Андрагогічні принципи навчання передбачають: відмову від критики учасників процесу навчання; забезпечення свободи думок, відмову від заходів покарання тих, хто навчається; повагу до плюралізму життєвих позицій.

Наступність в *управлінні* передбачає наявність спільного керівництва і єдиних вимог до організації процесу навчання серед яких:

- реалізація прагнення особистості до самостійності, самореалізації, самоуправління;
- забезпечення накопичення запасу життєвого (побутового, професійного, соціального) досвіду, який стає важливим джерелом навчання;
- розуміння того, що готовність до навчання (мотивація) визначається прагненням особистості за допомогою навчальної діяльності вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретних цілей;
- врахування прагнення до невідкладної реалізації отриманих знань, вмінь, навичок, особистісних якостей і ціннісних орієнтацій;
- пам'ятання про те, що навчальна діяльність особистості в значній мірі обумовлена часовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами (умовами) [5].

Структурно-організаційна наступність методичних підрозділів СППО означає певну структуру освітніх комплексів, в якій відсутність будь-якої ланки порушує функціонування комплексу в цілому.

Відтак, ми вважаємо, що педагогічною умовою розвитку професійної рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу є *забезпечення наступності та взаємодії методичних підрозділів СППО у формуванні професійної рефлексії.*

Серед *педагогічних умов* розвитку професійної рефлексії вихователів ми визначаємо *освоєння педагогами алгоритму розвитку професійної рефлексії засобами рефлексивних практикумів*.

О. Кедровський та Л. Соловей, аналізуючи філософські питання, пов'язані з формуванням і розвитком поняття «алгоритм», прийшли до уявлення про алгоритм як характеристику одного із загальних способів діяльності (алгоритмічний спосіб діяльності), який проявляється у теорії та практиці [6].

В акмеології поняття «алгоритм», розроблене А. Деркачем, є одним зі спеціальних понять, які виражають специфіку законів цієї науки. Це поняття передбачає виявлення сутнісних, варіативних і оптимальних характеристик того чи іншого способу діяльності [1, с.290]. При цьому поняття «алгоритм» виражає стратегічний, конструктивний спосіб здійснення цієї діяльності [2; 3].

Ми розглядаємо *професійну рефлексію* як специфічну діяльність, механізм особистісно-професійного розвитку педагога, умову та інструмент неперервного професійного зростання педагогічних кадрів, що являє собою *процес пошуку способу, засобу мінімізації суперечності, яка виникла між зазваною потребою, усвідомленою можливістю її задоволення та існуючими особистісними смислами*.

На нашу думку, ефективність розв'язання суперечності обумовлена рівнем сформованості і узгодженості наступних модальностей професіонала як цілісності: особистісного потенціалу «*можу*», сфери цілеусвідомлення «*хочу*», смислової сфери «*повинен*», сфери компетентностей «*вмію*», сфери ціледійснення «*досягаю результату*». Модальність «*знаю*» є додатковою відносно кожної з решти. Поетапність і внутрішній зміст формування та узгодження означених модальностей визначає алгоритм, що представляє собою певну послідовність дій, які реалізуються в СППО і орієнтовані на розвиток професійної рефлексії педагогів (Рис. 3).

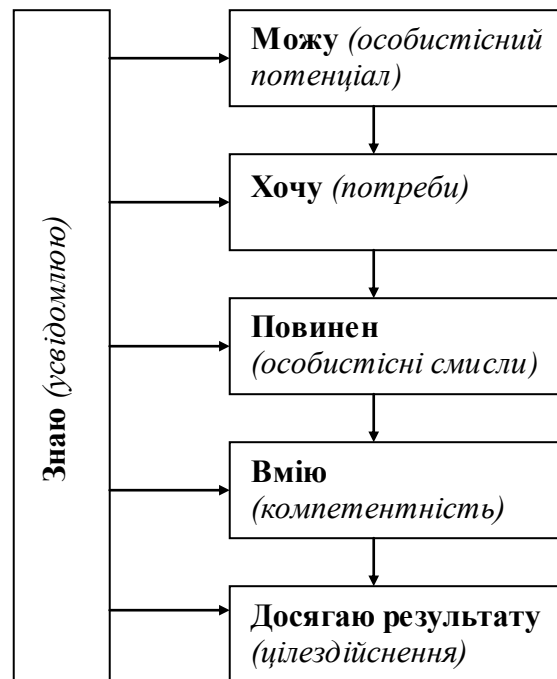

Рис. 3. Алгоритм розвитку професійної рефлексії вихователя ДНЗ

Сьогодні практиці необхідні методика, побудовані на інноваційних принципах післядипломної освіти як складової частини освіти дорослих і спрямовані на подальше особистісне самовизначення і самореалізацію професіонала [7, с.196].

До теперішнього моменту розроблена достатня кількість методик, що мають ознаки рефлексивних і використовуються в педагогічній практиці. До них можуть бути, наприклад, віднесені методика, побудовані на діалозі і які передбачають авторське висловлювання та його розуміння, що викладене в концепціях М. Бахтіна, М. Мамардашвілі, А. П'ятигорського. Іншим прикладом форм рефлексивних методик є так звані інтерактиви, що реалізуються в різних формах ігор. Найбільш ефективними серед них є розвивальні ігри, організовані за типом організаційно-діяльнісних. Розповсюдженим видом рефлексивної методик є форми рефлексивних практикумів, особливо результативні для післядипломної освіти. Вони побудовані на використанні інтенсивних методів навчання і створенні акмеологічних умов: наявність одного проблемного поля, порівняння його з професійним досвідом учасників, що актуалізується, зняття міжособистісних бар'єрів при організації колективної мислєдіяльності, організація рефлексивного середовища, особистісна включеність учасників

рефлексивного практикуму в процес мислення і діяльності. Використання цієї методики, окрім збільшення частки предметної професійної компетентності, що виражена в об'ємі конкретних знань та вмінь в професійній галузі, забезпечує розвиток навичок постановки і вирішення проблем, здатності до колективної взаємодії і подолання конфліктних ситуацій, збагачення професійного та особистісного досвіду [7, с.208-209]. При роботі з педагогічним досвідом важливо орієнтуватися на парадигмальні характеристики педагогічної діяльності. Порівнюючи традиційну та інноваційну дидактичні моделі освіти, слід відмітити, що у традиційній моделі головним завданням є організація роботи з впровадження педагогічного досвіду, головним методом є пояснювально-ілюстративний, що відповідає репродуктивному типу діяльності. В інноваційній головне – «вирощування» професійних потреб педагога, його розвиток як дослідника власної діяльності, тому використовуються інноваційні методи [7, с.163].

Найбільш розповсюдженими формами рефлексивних практикумів є рефлексивна дискусія, групова рефлексія, рефлексивний полілог, рефлексивний тренінг, рефлексивна інверсія та ін. Здатність до рефлексії та знання її механізмів, які сформовані в ході рефлексивних практикумів, дозволяють виробити власні цінності і принципи, визначити стратегію власного розвитку, спонукають до постійного саморозвитку і творчого ставлення до професійної діяльності. Рефлексивні практикуми є самостійними, завершеними формами педагогічної діяльності, їх можна розглядати як екзистанційні засоби, що допомагають людині подолати утруднення, вийти з кризової ситуації, виробити нові форми діяльності, побудувати траєкторію подальшого розвитку і досягти більш високих результатів в наступній діяльності [7, с.209].

Методика функціонально-рефлексивного аналізу тексту, є також одним із різновидів рефлексивних методик, яка використовується для визначення складного різновиду особистісної рефлексії – екзистанційної. Складність екзистанційної рефлексії полягає в тому, що творче мислення людини розгортається в умовах суб'єктивно-сміслового усвідомлення проблемної

ситуації, а рефлексія в процесі вирішення проблемних ситуацій забезпечує розвиток особистості і формування нових зразків Я-концепції. Важливо те, що екзистанційна рефлексія, як відмічає І. Семьонов, виникає в результаті розв'язання проблемних ситуацій, в основі яких лежить особистісний конфлікт [4, с.56-57].

Таким чином, *освоєння педагогами алгоритму розвитку професійної рефлексії засобами рефлексивних практикумів*, на нашу думку, є педагогічною умовою розвитку професійної рефлексії вихователя дошкільного навчального закладу.

Висновки. Згідно з визначеними педагогічними умовами, розвиток професійної рефлексії вихователів ДНЗ здійснюється засобом освоєння алгоритму розвитку професійної рефлексії в ході взяття участі у рефлепрактикумах; оперативного діагностування вихователями продуктивності Я-концепції як базисного особистісного професійного утворення, за результатами якого коригується освітня робота з педагогами, відстежуються особистісні зміни, проєктуються шляхи їхнього професійного зростання; забезпечення наступності та взаємодії методичних підрозділів СППО з урахуванням цільового, змістовного, технологічного, психологічного, управлінського, структурно-організаційних аспектів (Рис. 4).

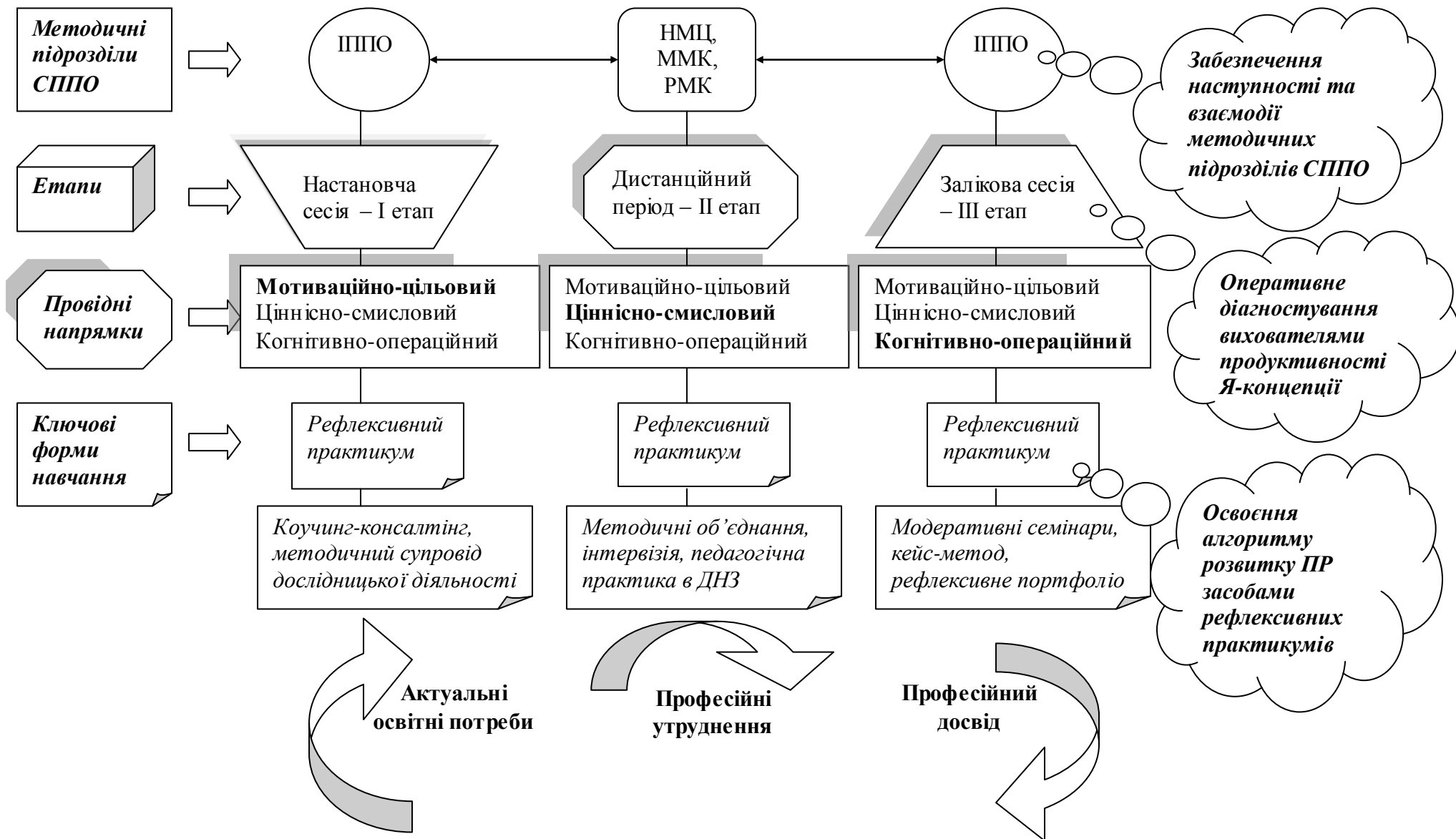

Рис. 4. Розвиток професійної рефлексії (ПР) вихователя дошкільного навчального закладу в системі післядипломної педагогічної освіти

Література

1. Деркач А.А. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития / А.А. Деркач, Е.В. Селезнева. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2006. – 496с.
2. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала / А.А. Деркач. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: НПО «Модек», 2004. – 752с.
3. Деркач А.А. Методолого-прикладные основы акмеологических исследований: Монография / А.А. Деркач. – М.: Изд-во РАГС, 1999. – 392с.
4. Деркач А.А. Психолого-акмеологические основы изучения и развития рефлексивной культуры госслужащих / А.А.Деркач, И.Н.Семенов, С.Ю.Степанов. – М.: РАГС, 1998. – 250с.
5. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых / С.И. Змеев. – М.: ПЕР СЭ, 2007. –272с.
6. Кедровский, О.И. Алгоритмичность практики, мышления, творчества / О.И. Кедровский, Л.А. Соловей. – Киев: Вища школа, 1980. – 184с.
7. Метаева В.А. Развитие профессиональной рефлексии в последипломном образовании: методология, теория, практика: дис. ...доктора пед. Наук : 13.00.08 / Метаева Валентина Александровна. – Екатеринбург, 2006. – 357с.
8. Олійник В.В. Післядипломна педагогічна освіта / В.В. Олійник // Енциклопедія освіти: Акад. пед. наук України; [головний ред. В.Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. –С.682-683.
9. Пашкова М.М. Основные аспекты преемственности / М.М. Пашкова // Управление ДОУ. – 2003. – №2. – С.13-18.
10. Чепка О.В. Наступність ігрових форм навчальної діяльності в умовах навчально-виховного комплексу «школа – дошкільний заклад». Дис. канд. пед. наук: 13.00.08. – Умань, 2006. – 451с.

Статья посвящена актуальной проблеме развития профессиональной рефлексии воспитателя дошкольного учебного учреждения в системе последипломного педагогического образования. Посредством определения сущности профессиональной рефлексии автор раскрывает особенности ее развития.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, система последипломного педагогического образования, Я-концепция, преемственность, алгоритмический способ деятельности.

The article is devoted to the pressing issue of development of professional reflection of a kindergarten teacher in system of postgraduate pedagogical education. By means of definition of essence of professional reflection the author reveals its development peculiarities.

Key words: professional reflection, system of postgraduate pedagogical education, self-conception, succession, algorithmic work method.